

ORD OM ORD

Mange ord i språket vårt har en opprinnelse som for lengst er glemt, og ofte kan vi heller ikke uten videre tenke oss til hva ordene egentlig betyr. Vi håper leserne vil finne glede i en spalte der vi vil ha små epistler om ord vi bruker til daglig, men som de færreste av oss kan forhistorien til. I denne spalten er det mer enn ønskelig med innlegg fra leserne. Det sitter vel kolleger rundt om i landet med kunnskap på feltet, og her får de altså muligheten til å utfolde seg for et bredt publikum!

Alkali

Begynnelsen av dette ordet *al-* er arabisk og tilsvarer det engelske *the*, altså den bestemte artikkel. Tidligere har vi omtalt alkohol, som også har forstavelen, *al-*. *Kali* kommer av det arabiske *qaliy* som betyr aske av brente, saltvannsplanter. Opprinnelig fremstilte man sodaholdig, altså basisk, aske ved å brenne visse havplanter i leirpott og asken ble derfor kalt pottaske. Da man senere med kjemiske analyser kunne påvise at kalium var en hovedbestanddelen i denne asken, gav engelskmennene stoffet likegodt navnet *potassium*, en slags forfinet vri på ordet pottaske. På norsk bruker vi ordet *kalium* som svarer til det internasjonalt brukte symbolet K.

Kretinisme

Av en eller annen grunn er dette et ord jeg husker godt fra studietida. Det er en fullstendig meningsløs disponering av hjernekapasiteten, jeg har aldri sett noen med denne tilstanden i virkeligheten, og den er vel ikke en gang en medisinsk kuriositet i våre dager. Kretinisme er en tilstand hos barn med intelligensdefekter og dvergvekst på grunn av medfødt hypothyreose.

Selv om ordligheten er stor, er det overraskende å høre at ordet, som kommer fra gammelfransk, er avledet av ordet *kristen*. Etymologisk er dette altså en skikkelig godbit. Hvordan kan kristendommen og medfødt hypothyreose ha noe felles?

Tvillingsøstre, jenta til høyre har kretin

Historien bak ordet er som følger: Arianerne (en kristen sekt som fornektet Kristi guddom, og mente sønnen var skapt av Faderen og ikke sidestilt med ham) ble forfulgt i Frankrike og søkte tilflukt i noen avsidesliggende daler i Pyreneene der de så unngikk all kontakt med omverdenen. Kostholdet ble deretter, og da bl a preget av iod-mangel. Blant sektens medlemmer ble det etterhvert født mange barn preget av hypothyreose, med dvergaktige kropper og lav intelligens. En kjent sveitsisk lege med det fantastiske navnet Phillippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493 -1541), også kjent under navnet Paracelsus, var den første som så sammenhengen mellom voksne med struma og kretinisme blant deres barn. Og han så da også det påfallende i høy forekomst av tilstanden og deres spesielle kristne tro selv om han vel neppe skjønnte hvor forbindelsesleddet lå.

Det er nå nærliggende å fundere på om begrepet *kreti* og *pleti* også har samme opprinnelse. Det ville nok føltes tungt for kristenheten siden disse ordene beskriver «all verden pakk». Det er da heller ikke slik det forholder seg. Selv om de etymologiske ordbøkene sier litt forskjellig er den mest sannsynlige forklaringen på begrepet at det betegnet Davids livvakter: *Krethi* var skarprettere som opprinnelig kom fra Kreta, *plethi* løpere som ofte var filistere, et indoeuropeisk krigerfolk fra Lilleasia som ble slått av isrealerne under kong Saul og kong David. Tyske forskere derimot mener å ha funnet ut at ordet *khreti* rett og slett betød å henrette og *plethi* så betød å løpe, og at disse personene fikk sin betegnelse fordi deres oppgave var å være budbringere for kong David og å fullbyrde dødsdommer. Om de kommer fra Kreta og Filistea er da mer uklart. Den negative ladningen begrepet har idag kan jo da forstås ut fra disse menneskenes gjøremål selv om det sikkert ikke var forbundet med høy status å komme fra Kreta og Filistea heller.

Jannike Reymert

Kilde

Hjalmar Falk og Alf Torp: Etymologisk ordbog. Bjørn Ringstøms Antikvariat. 1994.

Ivar Tryti: Språkets ville vekster. Aschehoug. 1997.

William S.Haubrich. Medical meanings. American College of Physicians. Philadelphia.1997.

Caplex. Cappelen leksikon. 1997.